

„Az otthon nagyon erős szó; egy mágus sem beszélt,
és egy szellem sem választott ennél nagyobb erővel.”

(Charles Dickens)

Erő és gyengeség sehol
nem kerülnek napvilágra
olyan kézzelfoghatóan,
mint otthon. Aztán már
majdnem teljesen mind-
egy, hogy a kímélet, az
őszinteség, a kegyelem és
a melegség hányféle je-

gyével rendelkezik az ember, aki tudvalevőleg amúgy kínjaiban és örömeiben
a legkevésbé elidegeníthető. Egy költő számára, miként sok hang sokszor
fölmondta már, az egyik otthon a végtelen. S ahol se kint, se bent nincsenek
vámhatárok, ott a végtelen elvont fényében is természetesen fejeződik ki és
tárgyiasul az a nyugalom, amelyről Robert Frost beszél: „Az otthon az a hely,
ahová, ha mennünk kell, be kell, hogy engedjenek.” Jó is olykor félrehúzódni,
habár a fantasztákat leszámítva, ma talán kevesen hiszik, mégis, a fontos
bekövetkezendők és a használható véletlenek forrása általában odabent a
legzavarmentesebb. S ama térbeli pont körül, azon a betűvel és számmal
határolt helyen, amelynek állítólag eleve adott a neve (utca, házszám), s
ahol az ember kicsik és nagyok között: néha kicsi, néha meg nagy; s ahol
a magány és a közös élet holtversenye zajlik.

Hány és hány vers adja tudtára a világnak, hogy a magunk faragásából
következik a többiek finomodása. Nem igaz-e, hogy a költő önmagával fog-
lalkozva jut el a másikhoz? Az előbbre való kérdés persze az, honnan indul:
hol talál rá önmagára; hol történik meg vele a csodaféle, az akcióvá váló va-
rázslat, amidőn gondolatai képekbe öltöznek át – azaz: hol gyűjt fiatalságot,
őrületet, lélekírányt, bölcsességet a szó. Ha tudjuk idejét, hadd tudjuk a he-
lyét is! Pusztá, ingovány, falu, város – miféle placc, tér jut eszünkbe egy-egy
költőről?

Mondjuk: egy város! De mi a város neve, amelyből valami, mint a *Rosa
Mysticából*, bizonyos értelemben mindig megfejthetetlen marad. Hogyan is
szól ez Juhász Gyula hangján: „Lehet, hogy soha ki nem ejtem, / Mit boldog
fájón rejt a lelkem.” (*Titkos értelmű rózsza*) Mért volna meglepő a takarás, ami-
kor a város-historikusok néha azon is hajba tudnak kapni, melyik *urbs* volt a
legelső: Catal Hüyük, vagy egy másik város, például Tuba? És ha egy másik:
melyik is?

Minálunk a pannóniai patrióták szívesen emlegetnek egy helyet, ahol
történetesen Marcus Aurelius szabadságolt, ahol megfordult a frank császár,

Kelemen Lajos 65

HAZA, ÚT

Bertók László: *A város neve*

Nagy Károly – és ez nem Aquincum, hanem Savaria. Mások arról beszélnek, hogy akadt egy-két római eredetű város, amely megérte a magyarok bejövetelét, és ebben a vonatkozásban első helyen Pécs említhető. Helyben is vagyunk!

66 Pécs és Bertók László: egyik sincs a másik nélkül, méghozzá kölcsönös feltételben: a város és a költő egymás építői. Az egyszerű vagy komplikált lelkű mesterek öröksége a gipszben, cementben, kőben: látszólag a legszilárdabb költészet – már ha műremekké magasztosul. Ramée állítja az építészetről: ez a tér igazi zenéje. Számos, legalább annyi metafizikai, mint biográfiai természetű okból elmondhatjuk, hogy Bertók László számára épp annyira eléréndő és szükséges Pécs, mint a város életrendszerében a bertóki líra. Az egykori kőműves-művészek és -mesterek nobilitásáról szinte utcánként tanúskodik város: Bertók László az ő társuló emberük a mából. Nem rengeteget mond, csupán a szikár ténynek ad hangot, aki kijelenti: *A város neve* legalábbis országos vers-utca, s ezt az építményt egyáltalán csöppet sem muszáj túlgondolni, hogy belássuk: a versek házsora Pécsről indul, bekanyarog időket és helyeket, s mint minden originális művészet: a test és a metafizika közös diadala, ennek jegyében kígyózik át világokon, s érkezik vissza Pécsre.

A kötet zárszavául illesztett címadó vers: tömérdek kérdő mondat. Mintha a Juhász Gyula-féle titkos értelem módjára, valóban kimondhatatlannak tűnne a kimondandó: itt az, hogy a somogyi szülőfalutól, Vésétől a banyai városig miféle belső egyetemeket kellett megjárnia, s mennyi lélekpróba és lélekgazdagítás árán, a költőnek. Mindenesetre Bertók egy fél életidőt megy vissza, hogy *A város neve* alá odaírhasse: „Mintha azt mondanám, haza” (Különben az érdekes jelenségre, hogy a Somogyból eredő művészek némelyike épp Pécsen érik csillagzatához méltóvá, mások mellett és Bertók László előtt Martyn Ferenc az egyik példa. Történetesen az ő képei sugároznak külön fényt *A város nevére*.)

Maga a könyv: egy hatalmas triptichon, a háromtáblás szerkezet részei: *Elmenni kevés, itt maradni sok, Ki simogat láncáival?, A hely színei, ahol él.*

Jó negyven évvel ezelőtt a korszellemmel való cégjegyzettséget jelentette, hogy a kivételezetteknek szabad volt válogatniuk a hűségben – a maguk becsapása közepette. Ellenben az emberi embereknek, ha életprogramjuk útra kelést parancsolt (s pláne ha a szülőfalu origójától a hideg városgépezet felé készítetett a parancs), majdhogynem egyugyanazon szociográfiai mese hőseként és a mese azonos kimenetele szerint kellett rádöbbenniük, hogy a gyökerektől való távolodás egyenesen arányos a drámájuk, az elszakadásból fakadó szomorújáték súlyával; mintha a vasúti jegy vagy a vándorbot ólomból lett volna. A fogadkozó hűséghez, hogy nem felejtene, viszont annál inkább készek okulni, valahogyan az is adott volt, hogy az ihletetteknek a százszor és százszor lejátszódó szociográfiai meséből hogyan,

milyen képletre illik lírát csinálni. (Keserű szívű, kóbor fiúk, tényleg mindig muszáj sajnálni az embert a sorsáért?!)

Ami *A város nevét* illeti, ennek első darabja abból a korszakból ered, amikor a jó hírű lírai iskolákból alig volt nyitva úgyszólván egy-kettő. Talán nem is túlzás, hogy nemzedékek végzete múlt azon, hogy hasonlítani akarnak-e a kor bélyegén virító archoz, vagy dacosan tagadnak egy-egy szent nevet. Bertók mint költő kissé késve indul, de hamar kiderül: miben rejlik hatásának titka. Nem másban, mint hogy leginkább és csaknem azonnal: egyedül önmagára hasonlít. Először „falun innen, városon innen” áll neki, hogy feleljen a hívásra („nem tudok hasonlítani” – írja is egy korai versében, a *Mostban*), de akárhogy is: a vendég- vagy vándorképpen érkező költő tüstént honos gyanánt figyeli meg „Pécsett [...] csak friss-zöld vadgesztenyefák” érnek, mint ahogy megérik az első komoly város-vallomása is: „Beépítetlen házhelyek mögött / tűnt el az ifjúság. / Kőkupacok, meszesgödrök körül / sétál, aki lehettem volna. / Elér. Kezet fogunk.” (*Kezet fogunk*)

Ez a kézfogás, ez a nosztalgiából az aszkézis felé mutató szövetség *össz-szerűvé* vonja Bertók líráját: nála hit és kétség, gondolat és érzés egy építész (tán nem eget vívó, de a talajon igenis vívódó építész) szubsztrátumai, akinek rusztikus és darabos versalakzataiban nagy belső erő suhint; olyan erő, amely a művész legkomplikáltabb mondanóját is egy fokozatosan és művészien megegyeszerűsödő formába öltözteti. S mivel a tudatosság és az ösztönösség mögött egy eredeti költőben mindig megvan a talentum sajátos gravitációja: spirituális és valószerű, természetrajzi pontosság és mitizálás, kép és fogalom egymást isszák át – tessék csak *A város neve* szerzőjének érett korszakát tanúnak hívni. Feszés dikció, hozzá egy kis blazírt elengedettség, a hétköznapien reális nyelv, amely magától értetődően fogadja be a lírai szimbólumokat: ez a klasszicizálódott Bertók László. Mélység, méltóság, sőt humor.

Az a költő, akivel bicegve vagy lankadtan jár a géniusz, dicsekvő tudással kompenzál. A másféle, a juss-alapú, avagy választott poétaság viszont egy sajátos titok-törvényt gyakorol: minél kevesebbet mutatva igyekszik minél többet mondani. Ebből a különben keserves lelkiismeretességből nő ki a *Villányvilágított fák Jajcéban*, a *Krakkói elégia*, az *Elmenni kevés, itt maradni sok*, a *Platón benéz az ablakon*, a *Fölmegy a padlásra*, vagy éppen a *Dédapám, március*. A kiválóságra jogot nyert költő tulajdonképpen bravúrja, hogy önnön sorsához viszonyulva, de magántörténelméből nem kiemelkedve, nem valami elvont magasságból, hanem hű beavatottként vall és teremti tulajdon rendeltetése köré az igazat. „A torony árnyéka, mint az abroncs, / alatta házak, emberek, / őszinte bokrok, okos állatok, / örködők, alvók, élvezkedők,

/ belül minden, és minden végleges – írja a *Nem értette* című versben, melyből végül mintha átellenes filozófia kerekedne: „Nézte saját árnyékát, emlékeit, / levetett göncét, vasalt városát, / és mint előbb a zsákot, hozzáfogott / kifordítani önmagát.”

68 És valóban: úgy tűnik, van egy stádiuma Bertók László költészenének, amikor nyelven, formán egyaránt metszeni támad kedve. Az *idegenvezető szövegeiből* című ciklus azt a benyomást kelti: a költő próbaképpen leadja márkás eszközei egy részét; ez a fecsegésnek álcázott, ömlő szavú sorozat azonban csak látszólag hígítás – mondókájának ezer redőjében ott rejlik, életesen hű rajzaiból minduntalan kitetszik a szándék: az eddigi pálya lelki, testi és téri vonatkozásainak részletes felmondása, s vele egy új, most már minden ízében elfogulatlan költészet kibontakoztatása. Igen, új lapot nyitni! Amelyen a vers *egyszerre* beszéd és alkotás. De most már a teljesnek valamiféle nyílt, a primer élményen túlmenő átértéke; szakasztott úgy, amint a modern költészet számos darabja mutatja: gyónás és kifejtés, mely a szemlélődő bölcsesség és a teremtés ürügyét adja. Oly valóságos, oly teljes kitérülése ez a léleknek, hogy többé-kevésbé egyre megy már: a képeken átáramló filozófia szüli újjá a verset vagy maguk a képek és fogalmak válnak a külső világra alkalmazható kategóriákká. Ez a költészet önnön csúcsein: új és régi, egyszerűséget és artistikumot ötvöz, s miközben őrzi és olykor magasztalni sem rest a szépséget, ironizálni is képes rajta.

Sokan szeretik emlegetni, a költő nem tehet egyebet, mint hogy kifejezi önmagát. Nem kevés, amiről itt szó van, de nincs szó arról, hogy a költőnek eleve le kellene mondania a megismerhetetlenről. Gyermekes hit, hogy a hazán belül az igazság a másik haza? Tény, noha nem minden tény egyenlően fontos, sok mindenben túl vagyunk. „Az igazság – írja Bertók László a *Pókhálóban* – rothadó körte a földön.” Egyéb se marad hát, csupán a szavak egymásra pakolgatása? S a poros és újrafényesített szavakból mi épül? Eljutunk a törvényekig? Vagy megragadunk a névnel, mely betű és fikció? „A szó – folytatja Bertók – a ködbe, / a kéreg alá, a föld alá bújjik...” Mégis: „A rezgő rajzolon / áttetszik a szerkezet.” A konstrukció, a teremtett szerkezet, mely nem önmagáért becses, hanem mert minden kor és közösség hozzáadja a saját irányát és árnyalatait. Irány és árnyalat pedig hova mutatnak?

Eszünkbe juthat a fény ösvénye, de a patakozó forrásvíz is, egy hegyoldal, tegnapi és holnapi diáklányok, eszünkbe juthat egy város: Pécs, egy falu: Vése, vagy éppen a *Zöld Niagara* kilencvenéves mestere Kaposvárról. Ugyanis a Takáts Gyulának címzett vers világít rá talán legnyilvánvalóbban a mai Bertók László költészetének tulajdonképpeni léptékére; arra, hogy a méltóknak mégsem mozaikok fabrikálásával kell bíbelődniük. Persze, a pillanatok nyers érzése is az övék, de övék az átlényegítés csodálatos hatalma is, a szintézisek már-már elveszett hitele.

Úgy van: az ember hozzájutván ehhez a méltósághoz: „magányos méhecske is lehet, / aki miközben megigazítja a színeket, s / ellenőrzi az ízek és illatok összhangját, / módszeresen és fáradhatatlanul / beporozza a pillanatot.” A hely nem alfa és ómega többé; a megtermékenyített pillanatok kereszteléséhez vezet – mintha hazamennénk az ismeretlenbe, s nevet kap a névtelen. De Isten tartsa tőlünk távol a hűtlenek cinizmusát, nehogy egy percre is csaljunk, nehogy feledjük a térséget, ahol rendkívüliként és szokásosként lakozunk és gyűjtögetünk: e pályamunka a jobb alkalmakkor azt jelenti, hogy vershez ül az ember, mivel ez a stalluma. Amit akár még szeretni is lehet. Nem bolondságból, nem a kapacitásáért. Hanem amiért az ember a hazáját, a városát, az otthonát szereti. Azért, mert az övé. (*Pannónia Könyvek, Pécs, 2009*)

Új Forrás 2010/10 – Kelemen Lajos: Hazá, út
Bertók László: A város neve

